

УДК 159.9.316.6.316.4

Духневич Віталій Миколайович

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу психології політико-правових
відносин,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0115-5517>

greyeyed76@gmail.com

<https://doi.org/10.33120/popp-Vol18-Year2025-216>

ОБРАЗИ МАЙБУТНЬОГО В ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Актуальність статті зумовлена тим, що в умовах війни і глибоких соціальних змін українське суспільство переживає переосмислення власних перспектив і можливостей розвитку. Образи майбутнього стають не лише індивідуальними смисловими орієнтирами, а й важливим чинником суспільної єдності, здатним визначати здатність нації протистояти викликам і будувати нову систему соціальних відносин.

Мета дослідження: виявити психологічні особливості конструювання образів майбутнього в умовах війни і соціальної нестабільності, визначити вікові й соціальні відмінності в сприйнятті майбутнього, а також простежити взаємозв'язок цих уявлень з процесами довіри, солідарності та соціальної згуртованості.

Методи і методологія. Дослідження ґрунтується на якісній парадигмі з використанням методу глибинного інтерв'ю. Вибірку склали 20 респондентів різного віку і соціального статусу – мешканці Києва та Київської області. Для залучення учасників використано метод «снігової кулі». Аналіз даних здійснено за допомогою тематичного кодування й інтерпретативного підходу, що дало змогу виявити смислові структури уявлень про майбутнє і їх зв'язок із соціальними орієнтаціями й емоційними станами.

Результати. Показано, що війна є наразі ключовим чинником фрагментації часових і смислових уявлень про майбутнє. Для більшості учасників майбутнє втрачає чітку структурованість і часову протяжність, набуваючи емоційного забарвлення, коливаючись між надією і тривогою. Домінує настановлення на короткострокову перспективу, а саме на виживання, безпеку та стабілізацію. Вікові відмінності в образах майбутнього є суттєвими й відображають різні психологічні стратегії адаптації до умов війни: 1) молодь демонструє переважно прагматично-оптимістичні, індивідуалізовані уявлення, пов'язані з особистісним зростанням, професійними можливостями і мобільністю. Водночас їй притаманні висока чутливість до соціальної несправедливості, потреба в самовираженні і довіра до інноваційних, цифрових і європейських

моделей розвитку. Майбутнє для молодих людей – це радше простір можливостей, ніж колективного проекту; 2) представники середнього віку формують найбільш структурований і колективістський образ майбутнього. Вони пов'язують його з відбудовою держави, справедливим суспільним устроєм, стабільністю і моральною відповідальністю. Для цієї групи характерні спрямованість на спільну дію, баланс між реалістичністю і надією, прагнення до суспільного відновлення і підтримання довіри; 3) люди старшого віку схильні до ретроспективного бачення майбутнього, у якому домінують мотиви втрат, болю та пам'яті. Їхнє майбутнє – це переважно продовження минулого через міжпоколінне передавання досвіду, духовних цінностей і пам'яті про загиблих. Водночас вони демонструють високу моральну стійкість і віру в перемогу, яка має для них екзистенційне значення. Зафіксовано розрив між поколіннями в тривалості і змісті майбутнього: молодь мислить коротко й індивідуально, представники середнього віку – колективно і стратегічно, люди старшого віку – морально й ретроспективно. Проте спільним для всіх є ціннісне ядро, побудоване на ідеях свободи, гідності, миру та перемоги, що створює потенціал для формування інтегративного колективного образу майбутнього. Отримані результати свідчать, що, попри травматичні умови війни, українське суспільство зберігає здатність до осмислення майбутнього крізь призму морально-патріотичних та екзистенційних орієнтирів, що є підґрунтям для соціальної згуртованості.

Перспективи подальших досліджень полягають у порівнянні регіональних особливостей і кількісній перевірці виявлених тенденцій.

Ключові слова: образ майбутнього; соціальна згуртованість; часова перспектива; спільнота; війна; міжпоколінні відмінності; стратегії адаптації.

Vitalii Dukhnevych

Ph. D. in Psychology, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Department of Psychology of Politico-Legal
Relationships,

Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-0115-5517>

greyeyed76@gmail.com

IMAGES OF THE FUTURE IN THE MIRROR OF CONTEMPORARY CHALLENGES

Relevance. The relevance of this publication lies in the fact that under the conditions of war and profound social transformations, Ukrainian society is undergoing a rethinking of its own prospects and development opportunities. Images of the future are becoming not only individual meaning-making orientations but also an important factor of social unity, capable of determining the nation's ability to withstand challenges and build a new system of social relations.

Purpose of the study: to identify the psychological features of constructing images of the future under conditions of war and social instability, to determine age and social differences in the perception of the future, and to trace the relationship of these perceptions with processes of trust, solidarity, and social cohesion.

Methods and methodology. The study is based on a qualitative paradigm using the in-depth interview method. The sample included 20 respondents of different ages and social statuses residing in Kyiv and the Kyiv region. The «snowball» method was used to recruit participants. Data analysis was carried out through thematic coding and an interpretative approach, which made it possible to identify semantic structures of future representations and their connection with social orientations and emotional states.

Results. The study shows that the war is a key factor fragmenting temporal and semantic perceptions of the future. For most participants, the future loses its clear structure and temporal continuity, acquiring an emotionally charged character oscillating between hope and anxiety. A short-term perspective oriented toward survival, security, and stabilization dominates. Age differences in future images are significant and reflect different psychological strategies of adaptation to wartime conditions: 1) Youth demonstrate predominantly pragmatic–optimistic, individualized representations oriented toward personal growth, professional opportunities, and mobility. They also exhibit a high sensitivity to social injustice, a need for self-expression, and trust in innovative, digital, and European models of development. For young people, the future is primarily a space of possibilities rather than a collective project. 2) Middle-aged respondents form the most structured and collectively oriented image of the future. They associate it with the reconstruction of the state, a just social order, stability, and moral responsibility. This group is characterized by an orientation toward joint action, a balance between realism and hope, and a drive for social renewal and the maintenance of trust. 3) Older adults tend to have a retrospective vision of the future, dominated by motives of loss, pain, and memory. Their future largely represents a continuation of the past through intergenerational transmission of experience, spiritual values, and remembrance of the fallen. At the same time, they demonstrate high moral resilience and faith in victory, which has existential meaning for them.

A generational gap is observed in both the duration and the content of the imagined future: youth think in short-term and individual categories, the middle-aged – collectively and strategically, the elderly – morally and retrospectively. However, a shared value core based on the ideas of freedom, dignity, peace, and victory provides a foundation for the formation of an integrative collective image of the future. The findings indicate that despite the traumatic conditions of war, Ukrainian society retains the ability to conceptualize its future through moral-patriotic and existential orientations, which serve as the basis for social cohesion.

Prospects for further research include comparing regional differences and quantitatively testing the revealed tendencies.

Keywords: image of the future; social cohesion; temporal perspective; community; war; intergenerational differences; adaptation strategies.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному світі, позначеному війнами, глобальними кризами, технологічними трансформаціями і нестабільністю соціальних систем, особливого значення набуває проблема психологічного конструювання майбутнього. Образи майбутнього, що формуються в масовій та індивідуальній свідомості, стають важливими орієнтирами для ухвалення рішень, мобілізації ресурсів і підтримання життєстійкості. Водночас саме в періоди криз і загроз образ майбутнього стає нестійким, амбівалентним або навіть травматичним.

Попри наявність вагомих теоретичних та емпіричних напрацювань у галузі психології майбутнього, недостатньо, на нашу думку, наразі досліджено, як соціальні виклики сучасності – війна, інформаційна турбулентність, досвід колективної травми, а також швидкі зміни в соціокультурному просторі – впливають на індивідуальні і колективні уявлення про майбутнє. Це ускладнює розуміння механізмів соціальної згуртованості, довіри та стратегії подолання кризових ситуацій.

Отже, актуальною проблемою є виявлення специфіки образів майбутнього у свідомості особистості і соціальних груп у контексті сучасних викликів, що визначають горизонти розвитку суспільства та окреслюють потенціал його консолідації чи дезінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Проблематика образів майбутнього має тривалу традицію у світовій психології. Її витoki пов'язують із працями К. Левіна, який розглядав майбутнє як важливий складник «психологічного поля» особистості, що визначає її життєві плани і вибір поведінкових стратегій. У роботах Ж. Нюттена (Jean Nuttin) і Р. Ленга (Richard A. Lang) простежується акцент на часовій перспективі, що формує цілісність життєвого шляху й забезпечує узгодженість між теперішнім і майбутнім. Ф. Зімбардо (Philip Zimbardo) і Дж. Бойд (John Boyd) показали, що індивідуальні відмінності в сприйнятті часу впливають на мотивацію, психологічне благополуччя і соціальну активність.

В українській науці інтерес до образів майбутнього посилюється у зв'язку з глибокими суспільними трансформаціями і викликами війни. Дослідження психологічних уявлень про майбутнє в контексті життєстійкості та адаптації здійснюють, зокрема, Л. Сохань, Т. Титаренко та ін. В їхніх працях образ майбутнього висвітлюється як смисловий конструкт, що допомагає людині витримувати кризові обставини й формувати життєві стратегії. У соціально-психологічному вимірі вагомими є дослідження, що стосуються зв'язку уявлень про майбутнє з

феноменами довіри, соціальної солідарності та соціального капіталу (Є. Головаха, Н. Довгань, Н. Паніна та ін.). Додатково, у контексті колективної пам'яті й травматичного досвіду, науковці (П. Горностай, І. Остапенко, Г. Почепцов) підкреслюють роль уявлень про спільне майбутнє як чинника національної ідентичності і суспільної єдності. У цьому ряду представлені також дослідження регіональних особливостей національної ідентифікації молоді в проектуванні майбутнього (Остапенко, 2023).

Водночас на тлі війни і глибокої суспільної кризи в науковому дискурсі посилюється увага до питань, пов'язаних з амбівалентністю образів майбутнього, втратою відчуття перспективи, зростанням невизначеності та фрагментацією смислових орієнтирів. Це ставить перед дослідниками нові завдання щодо осмислення того, як колективні й індивідуальні уявлення про майбутнє модифікуються під впливом сучасних викликів.

Попри наявність значного масиву наукових розвідок, низка аспектів порушеної проблеми залишаються недостатньо опрацьованими: відкритими є питання впливу сучасних соціальних викликів (війна, інформаційна турбулентність, глобальна невизначеність) на трансформацію образів майбутнього; недостатньо досліджено специфіку відмінностей між індивідуальними і колективними образами майбутнього в умовах кризових подій; не до кінця з'ясовано, які психологічні ресурси (довіра, солідарність, ціннісні орієнтири) забезпечують стійкість образів майбутнього; бракує системних досліджень взаємозв'язку між образами майбутнього і процесами соціальної згуртованості, що є критично важливим для відновлення українського суспільства після війни.

Отже, подальший науковий пошук має бути спрямований на вивчення трансформацій образів майбутнього в контексті сучасних викликів, а також на виявлення їх значення для формування життєстійкості особистості й консолідації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Образ майбутнього – це уявлення про те, яким може бути подальший розвиток людини, групи (спільноти) чи суспільства загалом. Він поєднує когнітивні й емоційні процеси, засвоєний досвід, цінності та очікування. Образ майбутнього може бути індивідуальним або колективним, охоплювати економічні, соціокультурні, політичні, правові та інші аспекти. Це не лише прогноз, а й спосіб уявлення, що впливає на поведінку та ухвалення рішень сьогодні.

У кризових умовах часто виникають фрагментарні образи, що складаються з поодиноких бажань чи уявлень. Цілісний образ, навпаки, об'єднує особисті і колективні цілі, моральні орієнтири і соціальні зміни

в єдину картину. В умовах війни і турбулентності саме здатність формувати такий образ стає джерелом психологічної стійкості та суспільної єдності, виконуючи орієнтаційну і мобілізаційну функції: він здатен надати сенсу поточним зусиллям, виправдати жертви, активізувати ресурсні стани, сприяти об'єднанню людей навколо спільної мети.

Ба більше, спільний образ майбутнього – це той психологічний і соціальний феномен, що лежить в основі колективної ідентичності. Він дає суспільству змогу уявити себе в майбутньому, відповісти на запитання: «*Ким ми станемо?*», «*Якою буде наша країна?*», «*Які цінності ми передамо наступним поколінням?*». У цьому сенсі образ майбутнього є не лише інструментом адаптації, а й інструментом трансформації – він не просто відображає очікування, а й впливає на те, якими будуть реальні кроки і дії в теперішньому.

Особливе значення має інтергенераційний вимір **образів майбутнього** – передавання уявлень про «життя після війни», справедливую перемогу й нові цінності. Крім того, образ майбутнього є не лише прагматичною моделлю, а й простором морального вибору. Він здатен як об'єднувати, так і створювати конфлікти між груповими баченнями («сильна військова держава» чи «мирна відбудована країна»).

Загалом, груповий образ майбутнього і образ спільного майбутнього – це два близьких, але не тотожних поняття, які відображають різні рівні уявлення про майбутнє. Груповий образ майбутнього пов'язаний з конкретною групою людей, яка має свої особливості, інтереси, потреби, очікування, цілі тощо. Образ спільного майбутнього стосується загальної групи людей (громади, спільноти, суспільства загалом), яка має спільні інтереси, потреби, очікування, цілі тощо. Груповий образ майбутнього може бути різним і конфліктним для різних груп, а образ спільного майбутнього може бути спільним для різних груп і консолідувати їх. Чи можуть такі образи змінюватися і трансформуватися? Так, звісно. І насамперед тому, що образ – динамічне утворення, яке за певних умов може стати основою для формування та ключовим елементом ставлення, яке, своєю чергою, і визначає характер активності та дій різних індивідуальних і колективних суб'єктів.

Формування образу майбутнього часто залежить від того, який тип порядків обирає особистість або група: нав'язані чи спонтанні. *Нав'язані порядки* означають, що образ майбутнього диктують зовнішні сили – держава, закони, традиції, авторитети тощо. *Спонтанні порядки* означають, що образ майбутнього формують внутрішні сили – інтереси, потреби, очікування, цілі тощо. У будь-якому разі, можна погодитися з думкою про те, що «можна як завгодно завзято боротися із символами

минулого, але якщо при цьому не маєш образу майбутнього, ти приречений усе повторити знову» (Ткач, 2017).

Відомо, що образ бажаного майбутнього, як колективне вираження прагнення до кращого світу, є рушійною силою процесу історичних змін: такий образ організовує і спрямовує послідовність подій, яка веде до його реалізації. Історія в цьому плані твориться і рухається уперед не стільки системою виробництва, не індивідуальною чи військовою могутністю, а радше основними ідеями, ідеалами, цінностями і нормами, які набувають масової привабливості. Автентичний образ майбутнього як виростає з образу минулого, так і містить його. Але якщо образ минулого починає домінувати, набуваючи вимірів значущості майбутнього, як це нині спостерігається в рф, то майбутнє спотворюється жагою повернення до ілюзорного минулого (величі, скреп і т. ін.). Саме тому всі імперські ідеології завжди намагалися консолідувати нації і народи на основі ідей та уявлень потужної державності, історичних перемог і традицій.

Під кутом зору сьогоdnішнього дня майбутнє принципово різноманітне і відкрите; як стверджує Graf (2003), воно є ареною можливостей і численних альтернатив. Саме тому в наукових підходах до прогнозування й моделювання майбутнього виокремлюють три ключові категорії: імовірні, можливі і бажані образи майбутнього (Bell, 1997; Dator, 1996).

Імовірне й очікуване майбутнє ґрунтується на екстраполяції вже наявних тенденцій і процесів, які можна простежити в сьогоdnенні. Воно сприймається як найбільш реалістичне, оскільки впливає з логіки розвитку соціальних, економічних і політичних структур. У контексті війни ймовірне майбутнє пов'язане з прогнозами щодо перебігу воєнних дій, можливих форматів їх завершення та наслідків для відбудови країни.

Можливе й альтернативне майбутнє передбачає множинність сценаріїв, здатних реалізуватися за певних умов чи під впливом нових факторів. Це поле стратегічного вибору, де суспільство може обирати між різними траєкторіями розвитку. Для України такі альтернативи передбачають, з одного боку, інтеграцію до євроатлантичних структур, а з другого – пошук власної моделі безпеки чи економічного розвитку.

Бажане і придатне для життя майбутнє визначається ціннісними орієнтаціями і колективними уявленнями про те, яким суспільство прагне бачити себе в довгостроковій перспективі. Воно пов'язане з ідеями справедливості, добробуту, соціальної згуртованості, сталого розвитку і миру. У післявоєнному вимірі це означає побудову демократичної, інноваційної та безпечної держави, яка гарантує своїм громадянам гідні умови життя.

Отже, розгляд трьох категорій майбутнього дає змогу комплексно осмислити спектр можливих сценаріїв розвитку: від найбільш імовірних до бажаних, що формуються в колективних ціннісних уявленнях. У психології майбутнього це створює підґрунтя для дослідження не лише механізмів соціального прогнозування, а й психологічних стратегій вибору, які визначають, який із можливих сценаріїв суспільство зрештою прагнути буде реалізувати.

Основою нашого дослідження стала ідея про ці три аспекти образу майбутнього. Як інструментарій ми обрали глибинні інтерв'ю, оскільки саме глибинні інтерв'ю відкривають двері до найінтимніших закутків людських думок і почуттів. Вони здатні виявити справжні мотиви, ставлення та переконання респондентів, даючи багатовимірне розуміння предмета, покладеного в основу інтерв'ю.

Зазначимо, що в умовах війни важливо не лише зібрати інформацію, а й подбати про психологічну безпеку респондента, не зашкодити йому, а за необхідності і до певної міри надати психологічну підтримку йому в процесі, а можливо, і після завершення інтерв'ю. Ба більше, сама тема майбутнього в умовах, коли відбуваються обстріли, гинуть мирні люди, а захисники віддають життя на полі бою, набуває особливих вимірів чутливості. Ми, зрозуміло, це враховували, коли розробляли гайд і проводили дослідження.

Методика дослідження. Дослідження мало якісний характер і базувалося на методі глибинного інтерв'ю, який дає змогу виявити індивідуальні смисли і суб'єктивні інтерпретації суспільних подій. Цей підхід було обрано з огляду на його здатність фіксувати різноманітність досвіду і реконструювати уявлення респондентів про майбутнє в умовах воєнних викликів. До дослідження було залучено 20 осіб, відібраних за методом «снігової кулі». Початкові респонденти після інтерв'ю рекомендували інших потенційних учасників, що дало змогу охопити різні соціальні і вікові категорії. Вік учасників коливався від 16 до 72 років; серед них були як чоловіки, так і жінки, представники студентства, працівники сфери освіти, бізнесу, державного сектору і пенсіонери.

Географічно вибірку обмежено Києвом і Київською областю. Це пояснюється тим, що на початку повномасштабного вторгнення регіон зазнав часткової окупації, а нині, незважаючи на найпотужнішу систему ППО в країні, залишається об'єктом регулярних атак ракетами і БПЛА. Така ситуація робить регіон репрезентативним щодо спектру досвіду громадян – від переживання окупації і втрат до відносної безпеки та адаптації до воєнних реалій.

Інтерв'ю відбувалися в період із червня по грудень 2024 року. Залежно від обставин зустрічі проводилися очно або онлайн (через платформу Zoom). Тривалість інтерв'ю становила від 40 хвилин до 1,5 години. За згодою учасників здійснювався аудіозапис із подальшою транскрипцією. Усі вони брали участь добровільно, попередньо надаючи усну інформовану згоду. Учасникам гарантувалися конфіденційність та анонімність. Для участі респондента 16 років мала бути згода одного з батьків.

Транскрибовані інтерв'ю було проаналізовано за допомогою тематичного аналізу. Процес охоплював кодування матеріалу, виокремлення ключових смислових категорій та узагальнення індивідуальних наративів у ширші тематичні кластери. Це дало змогу ідентифікувати індикатори індивідуальних і колективних уявлень про майбутнє, а також окреслити їх зв'язок з актуальними суспільними викликами.

Ще раз маємо зауважити, що вибірка обмежена лише Київським регіоном, що може звужувати можливості екстраполяції результатів на все українське суспільство. Крім того, використання методу «снігової кулі» може спричинити певну однорідність вибірки. Водночас зазначені обмеження компенсуються глибиною отриманих інтерпретацій і можливістю реконструювати спектр переживань у контексті війни.

Уявлення українців про імовірне майбутнє. Для більшості респондентів характерні труднощі у формуванні цілісного, нефрагментованого образу майбутнього. Високий рівень невизначеності, зумовлений тривалою війною, породжує занепокоєння, відчуття непередбачуваності й нестабільності. Небезпека постійних обстрілів і «прильотів» пронизує повсякденне життя, визначаючи емоційне тло спілкування. Емоційні реакції варіюють від надії і стійкості до страху, втоми й емоційного виснаження. Інформаційне перевантаження посилює тривожність, тому частина опитаних вдається до свідомих стратегій інформаційної гігієни – дозованого користування соціальними мережами і медіа.

Для представників молоді (16-25 років) характерне відносно прагматичне, хоч і фрагментарне уявлення майбутнього. Їхнє бачення обмежене коротким часовим горизонтом – від кількох місяців до 2-3 років. Війна для них стала «ною нормальністю», у межах якої вони планують власну життєву траєкторію. Поняття «мир» не має чіткої часової чи емоційної визначеності, радше сприймається як віддалений ідеал, до якого країна рухається повільно і з втратами.

У відповідях молодих респондентів домінують теми освіти, професійного розвитку, еміграційних можливостей і водночас –

прагнення залишатися «корисними» для країни. Значна частина висловлює переконання, що «майбутнє – у наших руках», проте це поєднується із сумнівами щодо чесності влади і прозорості державних механізмів.

Для молоді безпека має не фізичний, а радше психологічний і соціальний вимір – відчуття стабільності, доступ до якісної освіти, упевненість у можливостях розвитку. Образ імовірного майбутнього часто пов'язується з європейською інтеграцією, високими стандартами життя, цифровізацією, толерантністю, свободою самовираження. Молоді притаманне поєднання оптимізму і реалізму, прагнення до самостійності в прийнятті рішень, а також схильність уникати політичних тем, які сприймаються як «непідконтрольні».

Водночас виявлено емоційний розрив між індивідуальним і колективним майбутнім. Якщо особистісні перспективи оцінюються позитивно («Я зможу знайти себе, розвиватися»), то щодо державного майбутнього частіше звучить скепсис («у влади нічого не вийде», «корупція залишиться»). Такий контраст свідчить про індивідуалізацію життєвих орієнтацій і ослаблення довіри до суспільних інститутів, але водночас – про готовність до особистої відповідальності.

Представники групи середнього віку (26-55 років) формують найбільш комплексні уявлення про ймовірне майбутнє, у яких поєднуються особисті, родинні й національні виміри. Для цієї групи майбутнє асоціюється не лише з мріями чи страхами, а з конкретними планами – від працевлаштування і стабільного доходу до можливості виховання дітей у мирній країні. Їхній часовий горизонт ширший (5-15 років), а мислення – більш стратегічне.

Основними емоційними домінантами є втома, відповідальність і прагматизм. Люди середнього віку, на відміну від молоді, менш схильні ідеалізувати зміни; вони розуміють, що після війни країна зіткнеться з величезними соціальними викликами: економічною нерівністю, демографічними втратами, моральним виснаженням. Часто звучить побоювання «розшарування» суспільства – появи нових ліній поділу між фронтом і тилом, між тими, хто залишився, і тими, хто виїхав, і т. ін.

Як один з найбільш реалістичних сценаріїв, про які говорять представники середнього віку, – це необхідність повоєнного відновлення та прийняття і реалізація відповідних політик. Значні міграційні процеси, спричинені війною, розуміння великих втрат серед представників чоловічої статі актуалізують страхи неконтрольованої міграції в повоєнний період. Такі страхи пов'язані з тим, що відбудова країни буде потребувати багато робочої сили і, як результат, буде створено умови для міграції до України представників Східної Азії та Африки. А це, якщо

політика такої міграції буде неконтрольованою, призведе, серед іншого, до розмивання загальноукраїнської ідентичності, оскільки мігранти принесуть із собою свою культуру і звичаї.

Позитивним моментом є збереження спрямованості українців на відновлення і дію. Навіть попри недовіру до політичних еліт, респонденти говорять про готовність долучитися до волонтерства, локальних ініціатив, розвитку громад. У цій групі формується образ «післявоєнного будівничого» – людини, яка усвідомлює власну відповідальність за відновлення країни.

Для середнього покоління важливими цінностями є справедливість, соціальна захищеність, правова визначеність. Війна актуалізувала запит на чесність, моральну відповідальність і відновлення довіри до держави. У висловлюваннях часто проступає мотив: «Ми переможемо, але головне – не втратити себе після перемоги».

Отже, ця вікова група є носієм потенціалу суспільної стабілізації – найбільш критичною і водночас найбільш конструктивно налаштованою частиною населення.

Для старших учасників дослідження (56-72 роки) майбутнє постає як невизначене, обмежене в часі і зумовлене зовнішніми обставинами. Їхні описи переважно емоційні, забарвлені страхом, розчаруванням або сумом. Головними темами є матеріальна нестабільність, погіршення здоров'я, самотність, а також занепокоєння долею дітей та онуків.

У цій групі є відчутним зниження довіри до влади та інститутів, проте зберігається віра в народ і Збройні сили. Це поєднання породжує суперечливу картину – від безсилля перед «великою політикою» до гордості за «простих людей, що тримають країну». Часто звучить думка, що «молоді треба передати досвід, але вони мають свої цінності».

Загалом, у представників цієї вікової групи довіра до влади мінімальна; спостерігається відчуття зневіри, морального виснаження й потреба у відновленні справедливості. Частими є нарікання на корупцію, нерівність жертв і вигод війни для окремих категорій «можновладців», а також на соціальну несправедливість мобілізаційних практик.

Старше покоління розглядає імовірне майбутнє крізь призму виживання – особистого і національного. Образ майбутнього України тісно пов'язується з відбудовою, але переважно в матеріальному сенсі (будинки, інфраструктура, дороги). При цьому моральний вимір (прощення, злагода, єдність) визнається не менш важливим, хоча й здається недосяжним у короткостроковій перспективі.

Висловлювання респондентів старшого віку позначені втомую і прагненням до миру будь-якою ціною, але водночас – небажанням поступатися незалежністю. Типовими є твердження: «Мир потрібен, але

не ціною зради», «Головне – щоб діти жили краще». Це свідчить про зміщення центру ціннісних орієнтацій із суспільно-політичних на родинно-етичні.

Вікові відмінності в сприйнятті майбутнього демонструють еволюцію соціально-психологічних настановлень: 1) від індивідуалізованих, гнучких стратегій молоді, 2) через реалістично-конструктивні позиції середнього покоління 3) до цінностей виживання і збереження досвіду у старших людей. Спільним для всіх є прагнення стабільності, безпеки і відновлення довіри – як між людьми, так і між громадянином і державою. Образ майбутнього України залишається амбівалентним – сповненим водночас болю і надії, страху і віри у здатність вистояти.

Уявлення українців про можливе майбутнє. Для молоді характерне чітке бачення особистого майбутнього, пов'язане з освітою, працевлаштуванням і мобільністю. Молоді респонденти демонструють готовність розглядати різні сценарії життя залежно від розвитку війни, поєднуючи прагнення залишитися в Україні з критичним ставленням до корумпованості влади. Головним чинником, що впливає на рішення про можливу міграцію, є потреба в безпеці. Серед інших чинників – тимчасовий виїзд за кордон задля здобуття знань, які можуть стати в пригоді після війни.

Мотиви повернення пов'язані з можливістю реалізувати себе у власній країні за умови гідної оплати праці. Молоді люди прагнуть «жити тут і розвивати державу», але очікують від влади створення відповідних умов. Вибір на користь еміграції сприймається радше як вимушена стратегія виживання, ніж як усвідомлений вибір.

Для представників середнього віку образ майбутнього пов'язаний з потребою подолання розколів і соціальних конфліктів, які можуть загостритися після війни. У їхніх висловлюваннях простежується усвідомлення потенційних суперечностей між фронтом і тилом, різними регіонами, мовними групами. Водночас респонденти наголошують на необхідності загальнонаціонального примирення і пошуку об'єднавчих смислів. Майбутнє суспільства пов'язується з викликом відбудови країни, але разом з тим висловлюється невіра у спроможність нинішньої влади реалізувати об'єднавчу місію.

В уявленнях про можливе майбутнє у респондентів цієї категорії поєднуються три взаємопов'язані елементи: 1) бажання остаточного завершення війни з перевагою над сценарієм «замороженого конфлікту»; 2) потреба в захищених кордонах і контролі за ідентичністю як умовою виживання держави; 3) усвідомлення неминучості майбутніх відносин з Росією, але лише після її трансформації, яка сприймається як віддалена в часі перспектива. Отже, такі уявлення відображають і прагнення до

безпеки, і водночас реалістичну оцінку міжнародних відносин, а також спрямованість на довготривалу стратегію збереження державності та національної ідентичності.

Для старшого покоління уявлення про майбутнє залишаються нечіткими, зосередженими на сподіваннях завершення війни і відновлення миру. Їхній часовий горизонт обмежений, а будь-які спроби прогнозування супроводжуються невизначеністю і втомою.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що в усіх вікових групах простежується прагнення стабільності, безпеки і гідного життя, однак способи досягнення цих цілей різняться. Молодь орієнтована на мобільність і розвиток, особи середнього віку – на об'єднання і соціальну реконсолідацію, старше покоління – на збереження і виживання. Невизначеність можливого майбутнього в умовах війни формує психологічну напруженість, що вимагає додаткових ресурсів адаптації і підтримки.

Уявлення про бажане майбутнє. У представників молоді (16-25 років) виразно простежується запит на оновлення влади і соціальну справедливість. Основною причиною недовіри є корупція і несправедливий розподіл ресурсів. Владу молодь сприймає як неефективну й далекую від потреб громадян, що породжує емоції гніву і зневіри. Проте критичність поєднується з прагненням до активної участі у відбудові країни та вірою у власні сили. Молодь розглядає своє майбутнє як простір самореалізації, а не пасивного очікування політичних змін.

Питання завершення війни найчастіше пов'язується з поверненням усіх окупованих територій і відновленням справедливості. Частина респондентів висловлює символічне бажання розширення історичних кордонів України, що свідчить про формування національно орієнтованої ідентичності.

Уявлення про бажане майбутнє поєднують індивідуальний (реалізація особистих планів, професійне зростання) і колективний (участь у відбудові й зміцненні держави) вимір. Молодь готова інвестувати власний потенціал у країну за умови гідних можливостей для освіти, праці та безпеки.

Представники середнього віку (26-55 років) зосереджують увагу на відбудові країни і післявоєнних викликах. Водночас вони виявляють занепокоєння через демографічні наслідки війни і можливу втрату трудового потенціалу через еміграцію. Частина респондентів очікує, що більшість біженців може не повернутися, а це посилює тривогу щодо майбутнього держави. Люди цієї вікової категорії також виокремлюють

ризиків неефективної державної політики й можливого напливу дешевої робочої сили, що може загрожувати соціальній стабільності.

Загалом, образ бажаного майбутнього у представників зрілого віку поєднує надію на відбудову і водночас побоювання щодо управлінських прорахунків і соціальних ризиків, що робить цю групу чутливою до питань державної ефективності, контролю над міграційними процесами та забезпечення умов для повернення громадян з-за кордону.

Для людей пенсійного віку мир і стабільність є центральними елементами образу бажаного майбутнього. Їхні уявлення зосереджуються навколо потреби в справедливості та подоланні корупції, що асоціюється з «наведенням ладу» в державі. Влада у висловлюваннях представників цієї групи постає як відчужена структура, що не дбає про громадян, а тому викликає відчуття зневіри і морального протесту. Вимога чесного управління й відновлення довіри є для них ціннісним орієнтиром, який ототожнюється з людською гідністю і соціальним миром.

Загалом, надії старшого покоління можна узагальнити у двох площинах: 1) соціально-політична – потреба в мирі, стабільності, ефективному державному управлінні без корупції та байдужості; 2) морально-ціннісна – прагнення відновлення справедливості, яка розглядається як основа довіри до влади і як умова для достойного життя в старості. Це свідчить, що для людей старшого віку образ бажаного майбутнього має не лише прагматичний, а й виразно ціннісний характер, адже справедливість і порядок вони сприймають як головні гарантії соціального миру і людської гідності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати дослідження дають змогу зробити низку узагальнень, що окреслюють специфіку конструювання образів майбутнього в умовах війни і соціальної нестабільності.

По-перше, війна є наразі ключовим чинником фрагментації часових і смислових уявлень про майбутнє. Для більшості учасників майбутнє втрачає чітку структурованість і часову протяжність, набуваючи емоційного забарвлення, коливаючись між надією і тривогою. Домінує настановлення на короткострокову перспективу, спрямовану на виживання, безпеку і стабілізацію.

По-друге, вікові відмінності в образах майбутнього є суттєвими і відображають різні психологічні стратегії адаптації до умов війни: 1) молодь демонструє переважно прагматично-оптимістичні, індивідуалізовані уявлення, спрямовані на особистісне зростання, професійні можливості та мобільність. Водночас їй притаманні висока чутливість до соціальної несправедливості, потреба в самовираженні та довіра до інноваційних, цифрових і європейських моделей розвитку.

Майбутнє для молодих людей – це радше простір можливостей, ніж колективного проєкту; 2) представники середнього віку формують найбільш структурований і колективістський образ майбутнього. Вони пов'язують його з відбудовою держави, справедливим суспільним устроєм, стабільністю і моральною відповідальністю. Для цієї групи характерна спрямованість на спільну дію, баланс між реалістичністю і надією, прагнення до суспільного відновлення і підтримання довіри; 3) люди старшого віку схильні до ретроспективного бачення майбутнього, у якому домінують мотиви втрат, болу і пам'яті. Їхнє майбутнє – це переважно продовження минулого через міжпоколінне передавання досвіду, духовних цінностей і пам'яті про загиблих. Водночас вони демонструють високу моральну стійкість і віру в перемогу, яка має для них екзистенційне значення.

По-третє, спостерігається розрив між поколіннями у тривалості і змісті майбутнього: молодь мислить коротко й індивідуально, представники середнього віку – колективно і стратегічно, люди старшого віку – морально й ретроспективно. Проте спільним для всіх є ціннісне ядро, побудоване на ідеях свободи, гідності, миру та перемоги, що створює потенціал для формування інтегративного колективного образу майбутнього.

Загалом, отримані результати свідчать, що, попри травматичні умови війни, українське суспільство зберігає здатність до осмислення майбутнього крізь призму морально-патріотичних та екзистенційних орієнтирів, що є підґрунтям для соціальної згуртованості.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленням міжпоколінного аналізу, зокрема дослідженням механізмів трансляції цінностей і бачень майбутнього між поколіннями (через родину, освіту, культурні практики, волонтерські ініціативи), а також з розширенням вибірки на інші регіони України, включно з прифронтовими і деокупованими територіями, для виявлення регіональних відмінностей у формуванні образів майбутнього, зокрема за допомогою кількісних методів дослідження. Доцільно також порівняти наші результати з даними закордонних дослідників, що вивчали війни або масштабні соціальні трансформації, для ідентифікації універсальних і культурно-специфічних моделей конструювання майбутнього.

Список використаних джерел

Остапенко, І. В. (2023). Регіональні особливості національної ідентифікації молоді в проєктуванні майбутнього: програма емпіричного дослідження. *Проблеми політичної психології*, 13 (27), 118–126. <https://doi.org/10.33120/poppp-Vol13-Year2023-131>

Ткач, В. (2017, Березень 24). Україна: ескізи образу майбутнього. *Дзеркало тижня*. <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/ukrayina-eskizi-obrazu-maybutnogo-.html>

Bell, W. (1997). The purposes of futures studies. *The Futurist*, 31 (6), 42.

Dator, J. (1996). Futures studies as applied knowledge. In R. Slaughter (Hrsg.), *New thinking for a new millennium*. Routledge. <https://static1.squarespace.com/static/5bc578bdfb22a52798f8a038/t/5d1844db1254ff000197ac08/1561871581529/2.+Dator-FS+Applied.pdf>

Graf, H. G. (2003). Was ist eigentlich Zukunftsforschung? *Sozialwissenschaften und Berufspraxis*, 26 (4), 355–364. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-38166>

References

Bell, W. (1997). The purposes of futures studies. *The Futurist*, 31(6), 42. (in English)

Dator, J. (1996). Futures studies as applied knowledge. In R. Slaughter (Hrsg.), *New thinking for a new millennium*. Routledge. <https://static1.squarespace.com/static/5bc578bdfb22a52798f8a038/t/5d1844db1254ff000197ac08/1561871581529/2.+Dator-FS+Applied.pdf> (in English)

Graf, H. G. (2003). Was ist eigentlich Zukunftsforschung? *Sozialwissenschaften und Berufspraxis*, 26 (4), 355–364. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-38166> (in German)

Ostapenko, I. V. (2023). Rehionalni osoblyvosti natsionalnoi identyfikatsii molodi v proiektuvanni maibutnoho: prohrama empiyrychnoho doslidzhennia [Regional features of national identification in youth's ideas about the future: research program]. *Problems of Political Psychology*, 13 (27), 119–126. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol13-Year2023-131> (in Ukrainian)

Tkach, V. (2017, March 24). Ukraina: eskizy obrazu maibutnoho [Ukraine: sketches of the image of the future]. *Dzerkalo tyzhnia*. <https://zn.ua/ukr/SOCIUM/ukrayina-eskizi-obrazu-maybutnogo-.html> (in Ukrainian)

Received: 02.09.2025

Accepted: 07.10.2025

© Духневич В.М., 2025. Ця стаття відкритої доступу на умовах CC BY-NC 4.0